

 <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1937>

 Dr. Öğr. Üyesi Furat AKDEMİR
Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Düzce / TÜRKİYE

Citation: AKDEMİR, F. (2020). Kur'an Kavramları Bağlamında Tenzih. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(55), 1786-1799.

KUR'AN KAVRAMLARI BAĞLAMINDA TENZİH

ÖZET

İslam Felsefesi ve Kelâm ilminin en temel konularından birisi Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatlar konusudur. İslam alimleri, Allah'ı Kur'an ve akıl bağlamında nitelemiş ve varlığının delillerini ortaya koymuşlardır. İslam düşüncesinde Allah'a ait bilgilerin temeli Kur'an'a dayanır. Kur'an Allah'ı, isim, sıfat ve fiilleri ile nitelemiştir. Bu nitelermeler ışığında İslam alimleri Allah'ın sıfatlarını; zâti, tenzihi/selbî, sübûtî, fiilî ve haberi sıfatlar şeklinde sınıflamışlardır. İslam düşüncesinde daha çok sübûtî ve haberi sıfatlar üzerinde tartışmalar yaşanmış ve farklı yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Zâti sıfatlar, sadece Allah'a özel niteliklerdir. Bu sıfatların olumsuz tenzihi/selbî sıfatları oluşturur. Tenzihî sıfatlar, Allah'ı noksan sıfatlardan yadsımayı ifade eder. Tenzihî sıfatlar, genel olarak tevhid ve Allah'ın diğer varlıklara benzememesi ilkeleri üzerine dayalıdır. Kur'an Allah'ı, daha çok tenzih yöntemi bağlamında nitelemiştir. Bu bağlamda Kur'an'da çok sayıda kavram geçmekte ve nitelermeler yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Allah, Kur'an, İsim, Sıfat, Zâti, Tenzih

TENZİH (EXONERATE) IN THE CONTEXT OF QUR'ANIC CONCEPT

ABSTRACT

One of the main subjects of Islamic Philosophy and Kalam is the existence, unity and attributes of God. Islamic scholars have characterized Allah in the context of the Qur'an and reason and have asserted the evidence of his existence. The knowledge about Allah in Islamic thought is based on the Qur'an. The Qur'an characterized Allah with his names, attributes and acts. In the light of these characterizations, Islamic scholars classified the attributes as zati, tenzihi/selbi, sübuti, fiilî and haberi attributes. In Islamic thought, the discussions mostly experienced on the subuti and haberi attributes and different approaches were proposed about them. The zati attributes are merely attributed to Allah. Negative of these attributes constitute the tenzihi/selbi attributes. The tenzihi attributes mean to deny Allah from the deficient attributes. The tenzihi attributes are generally based on the principles of Tevhid and Allah's unlikeness other beings. The Qur'an described Allah mostly in the context of the Tenzih. In this context, many concepts and characterizations are made in the Qur'an.

Keywords: God, Qur'an, Name, Attribute, Inherent, Exonerate

1. GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, Allah'ı; âlemin ve tüm varlığın yaratıcısı, nedeni, kaynağı ve tüm bunların varoluş gayesini ve düzenini koyucusu olarak vurgular. Varlık düzleminde Allah, en yüce ve en mükemmel varlıktır. Varlığı bir olgu olan Allah; eşsiz, mükemmel, yüce ve sonsuzdur. Allah, âlemin merkezinde, varlığın ve yaşamın anlamını belirleyen ve değerini koyandır. Varlık hiyerarşisinde mükemmel, varlığı ve nitelikleri farklı, üstün bir konumda olmaya layık olan sadece O'dur. O'nun dışında tüm varlık, nitelik ve özellik olarak noksan, sınırlıdır ve O'na karşı sorumludur. Bu yüzden, O'na eş ve benzer değildir ve bundan dolayı O'nun aşâğısında yer alır. Allah; hiçbir varlığa ve nesneye benzemeyen, varlığı başkasına bağlı olmayan, ezeli ve ebedi olan, eşsiz tek olan, tüm varlığa ve âleme düzeni ve yasalarını koyan, yüce ve mükemmel olan Mutlak Varlığı temsil eder.

Allah; zâtıyla özel, insan anlayışını aşan, mutlak bir gerçekliktir (Şurâ 42/11). Allah, isim ve sıfatları ile varlığa kendisini tanıtmış, zâtıyla mutlak gayb olan benzersiz, kutsal, mutlak ve yüce olan Zât'tır. O'ndan başka ilah yoktur. "Bil ki, Allah'tan başka tanrı yoktur." (Muhammed 47/19). O, âlemin ve varlığın

kaynağı, mutlak yaratıcı olandır (Haşr 59/24; Ra'd 13/16). Varlık tüm anlam değerini ve hakikatini Allah'tan alır (Furkân 25/77). Her şeyin kaynağı ve nedeni Allah'tır ve sonunda dönüş yine O'nadır (Nûr 24/42). Çünkü O hem *evvel*, hem de *âhirdir* (Hadîd 57/3).

Bu bilgi ve iman, kişiyi Allah'ı bilmeye, O'nu bilmenin yollarını araştırmaya ve O'nu konu etmeye yöneltmiştir. Yaratıcının, yarattığı beşer ile doğrudan bir iletişim ve ilişkisi (Bakara, 2/186; Mü'min 40/60), yaratıcının varlığını anlama ve bilme sorununu doğal olarak ortaya koymuştur. İnsan bir sorumluluk ve gaye çerçevesinde yaratılmıştır (Mü'minûn 23/115). Tüm varlık, Allah'ın yüce sanatının eseri ve bir gayesi çerçevesinde yaratılmıştır. İnsan da Allah'ı bilip O'na kulluk etmek için yaratılmıştır: "*İnsanları ve görünmeyen varlığı, Bana kulluk etmeleri için yarattım.*" (Zâriyât 51/56).

Kur'an'ı Kerim, Allah'ı tavsif ve isimlendirirken, hiçbir beşerin onu idrak edemeyeceğini ve kavrayamayacağını ifade etmiştir. Mutlak tenzihi ve aşkınlığı ifade ettiği gibi, beşer idrakinin kavrayacağı teşbih ve teccimi çağrıştıracak ifadeyi de yine kendisi kullanmıştır. Beşerin, Allah için her türlü sıfat ve nitelermeleri eksik ve yetersiz kalmaktadır. O, her şeyi ile her türlü nitelermelerden uzaktır. Yani Kur'an, Allah'ı mutlak tenzih ile ifade ettiği gibi, insanın teşbih ve teccim olarak algılayacağı bir takım isim, sıfat ve fiiller ile de ifade etmiştir. Vahiy, mutlak tenzihi ifade ettiği ayetlerde, Allah'ın hiçbir şeye benzemeyeceği gerçeğine dikkat çekmiştir (Akdemir, 2019).

"*Hiçbir şey O'na benzemez.*" (Şurâ, 42/11). "*Hiçbir şey O'nun dengi değildir.*" (İhlâs 112/4).

Aslında vahiy, Allah'ın neden hiçbir varlığa ve yaratılana benzemeyeceği delilini yine kendisi açıklamıştır.

"*O halde, yaratan (Allah), hiçbir şey yaratamayan herhangi bir (varlığa) benzer mi?*" (Nahl 16/17).

Yaratan ve yaratılan arasındaki özelliklerin ve nitelermelerin farklı olması varlık kategorisinin gereğidir. Yaratan ve yaratılan arasındaki nitelikler bunu zorunlu kılmaktadır. Kur'an'ın bu ayetlerde beşere açtığı anlam, tenzihin Allah'a ait bir hakikat ve gerçeklik oluşudur. Tenzih, Allah'a ait bir hakikattir. Vahyin ifade ettiği tenzih, Allah'ın eşsiz ve benzersiz oluşunun gereğidir. Fakat bu yaklaşım mutlak ve aşkın varlığın hayattan uzak ve bağımsız olduğu anlamını taşımamaktadır (Akdemir, 2019).

Vahyin ifade ettiği isim, sıfat ve fiillerdeki teşbih Allah'ın kendisini beşere açtığı, tanıttığı ve beşerinde merak, bilme ve anlama ihtiyacıdır. O'nu, fiil ve nitelermeler ile ifade etmek teşbih ve teccime yol açar. Allah'ın, sıfat ve fiilleri ile nitelenmesi, Allah'ı tüm sıfat ve fiillerinden soyutlayarak, O'nu zihni ve mücerret bir varlığa götürür. Fakat bunu Allah'ı, varlık ve beşeri bir vafâ indirgememek şartıyla anlamak gereklidir. Tenzih, Allah'ın mutlak, yüce ve mukaddes oluşunun, tek, benzersiz, eşsiz, ulaşılmaz ve dokunulmaz oluşunun bir ifadesidir. Teşbih ise O'nun aktif, hayata müdahil ve her an hayatın devamı ve sürekliliğini sağlayan, her şeyi gören ve bilgisi dâhilinde oluşunun ifadesidir. (Akdemir, 2019). "*O'nun hiç bir benzeri yoktur.*" (Şurâ, 42/11) ayeti Allah'ın şanına layık olmayan benzetme ve benzeşmeyi toptan kaldırıyor. "*O iştir ve görür.*" ayeti ise kemal sıfatları ispat ediyor. Dinî naslarda nefyler genellikle bir övmeyi, bir ispatı gizlice içerir. Mesela: "*...O'nu uyuklama ve uyku tutmaz...*" (Bakara 2/255) ayeti ile "*sine*" uyuklamak, uyku, nefy ediliyor. Bu ikisinin nefyi, O'nun *hayat ve kıyam, hayy ve kayyum* olmasının kemalini ispat eder. Nasıl ki, Allah'ın Zâtı'nın hakikati kendine ayırdığı yani sübhani nefesine tahsis edip başkasına vermediği hakikat ise sübhani isimleri ve sıfatlarının hakikatleri de Allah'ın dilemesi ve gücünün hakikatleridir. Ahiret gününün hakikatleri de Allah'ın kendisine has kıldığı hakikatlerdendir (İzmirli, 2013: 344-345).

Vahiy, Allah'ı farklı bağlamlarda (isim, sıfat, fiil) nitelermiştir. Vahyin bu nitelermesi sıfatları, İslâm düşüncesinde yorumların konusu kılmıştır. Bu yüzden sıfatlar; kelâm, felsefe ve akâid alanında temel olarak ele alınan ve tartışılan konuların başında gelmektedir. Vahyin ilâhî sıfatları konu etmesi, sıfatların ontolojik gerçekliğinin yanı sıra, zât- sıfat ilişkisi, ezeli ve hâdis oluşu, tenzih ve tevhit ilişkisi yanında teşbih-teccim (antropomormist) bağlamında yorumlara konu edilmiştir. Allah'ın sıfatları, İslam inancının temel ilkesi tevhit ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle Kelâm ilminin temel konularından biri olmuş ve İslâm alimleri bu konu üzerinde yoğun bir şekilde durmuşlardır. Sıfatlar tek başına konu edildiği gibi zat-sıfat ilişkisi bağlamında da ele alınmıştır. Sıfatlar tek başına konu edildiğinde; Zâtî/Tenzihî/Selbî, Sübûtî, Fiilî ve Haberi sıfatlar şeklinde tasnif edilmiştir. Sıfatlar zât-sıfat ilişkisi bağlamında ele alınca, bazı sıfatların hakiki manada Allah'a ilişkili kılınp kılınmayacağı, ilişkili

kılındığı takdirde varlıksal konumu, âleme yansımaları, teçsim ve teşbihe (antropofornik) konu olan bir varlığa dönüşmesi yanında, bu ifadelerin hakikat ve mecaz boyutu da tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Vahiy Allah'ı tanımlarken, varlıksal konumu, varlığının delilleri ve nitelemesinin yanı sıra dikkat çekici bir şekilde ne olmadığı (tenzih/selbî) boyutu üzerinde daha çok durmuştur. Bu yöntem ile Mutlak Varlığı tanımlamak; daha doğru, anlaşılır, gerçekçi, aynı zamanda tartışmalardan uzak, ilmi ve dinî uzlaşıya yakın kabul edilebilir bir tanımlamadır. Makalemizde Kelâm ilminde Allah'ı diğer varlıklardan ayıran diğer bir ifade ile ne olmadığını ifade eden tenzih/selbî sıfatlar konusu öz bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca temel olarak Kur'an kavramları bağlamında tenzih metodunun nasıl konu edildiği işlenecektir.

2. ALLAH'IN İSİM VE SIFATLARI

Kur'an'da Allah'ın varlığı ile ilgili kavram ve yapılar, O'na ait isim, sıfat ve fiilleri ifade eder. Kur'an'da Allah'ın varlığını konu eden ayetlerin çoğu O'nun sıfatları ile ilgilidir. Ancak, "*sıfat*" ifadesi Kur'an'da geçmez. Kelimenin mastar formu *vasıf* bir tek yerde geçmektedir (En'âm 6/139). Kur'an'da (v-s-fe)'nin muzari (geniş zaman) formu ise on üç yerde geçmektedir (Abdübâkî, 1988: 919). Bu kavram Kur'an'da on yerde Allah'a isnat edilmemesi gereken niteliklerin ne olduğu şeklinde geçmiştir (Abdübâkî, 1988: 919).

Kur'an'ın ele aldığı en temel konuların başında Allah'ın varlığı ve birliği konusu gelir. Kur'an, Allah'ın varlığını, eşsiz oluşunu ve birliğini ifade ederek; O'nu, isim ve sıfatları ile insan zihninin bilgi ve ifade alanına açmıştır. O'nu tenzih, yücelik ve aşkınlık ifade eden kavramlarla konu ettiği gibi içkin yönünü ifade eden bir takım isim ve sıfatlarla da nitelemiştir. İnsan, Allah'ı ancak isim, sıfat ve fiilleri ile bilir. Bu yüzden İslam düşünürleri, Allah'ın varlığı ve nitelikleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Kur'an'da geçen kavramlar bağlamında, Allah'ı *zâtî, tenzihî/selbî, sübûtî, fiili ve haberi sıfatlar* bağlamında konu etmişlerdir. Allah'ın diğer varlıklardan farklı olduğunu ortaya koymak, her türlü *eksik ve noksanlardan kusursuz ve münezzeh olduğunu* ifade etmek için *zâtî, tenzihî/selbî* sıfatlarla nitelemiştir. Bunu ifade etmek ve ispat etmek için nas ve akli deliller kullanmışlardır.

Allah'a ait sıfatların bir kısmı, O'nun varlık düzleminde benzersiz ve özel niteliklerini ifade eder. Bu sıfatlar sadece Allah'a ait ve O'na özel olduğu, doğrudan O'nun zâtını nitelediği için bunlara *Zâtî Sıfatlar* denmiştir. Bu sıfatlar sadece O'nun zatına özel olduğu için O'nun dışındaki varlıklara verilmesi caiz ve mümkün değildir. Zâtî sıfatların zıtları Allah hakkında mümkün değildir. Bu nedenle noksanlık, kusur, sonluluk ve eksiklik ifade eden bu sıfatların zıtlarından, O'nun tenzih edilmesi gerektiği için bu sıfatlara *tenzihî sıfatlar* veya *selbî sıfatlar* da denilmiştir.

2.1. Zâtî Sıfatlar

Kelâm ilminde beş veya altı tane zâtî sıfatlar konu edilir. Vücûd sıfatını bazı kelâmcılar ve İslam felsefecileri müstakil bir sıfat olarak kabul etmiş (sıfat-ı nefsiyye), bazıları ise vücûd'un zâtan ayrı bir niteliği olmadığını ifade ederek, zâtî sıfatlardan çıkarmıştır. Eş'arî ve Mâtürîdî kelâmcılarının çoğu vücûd'u selbî sıfatlar içinde zikretmiştir. Zâtî sıfat olarak **Vücûd**, var olmak demektir. Allah vardır, varlığı başkasından değil, zâtının gereğidir, varlığı zorunludur. Vücûd'un zıddı olan yokluk Allah hakkında düşünülemez. **Kıdem**, ezeli olmak, başlangıcı olmamak, demektir. Allah sonradan meydana gelmiş varlık değildir. Ezeli (kadîm) varlıktır. Kıdem sıfatının zıddı olan sonradan olma (hudûs) Allah hakkında düşünülemez. **Bekâ**, varlığının sonu olmamak, ebedî olmak, demektir. Allah sonsuzdur; başlangıcı ezeli olanın ebedî olması da zorunludur. Bekanın zıddı olan sonu olmak (fenâ) Allah hakkında düşünülemez. "*O, ilktir, sondur...*" (Hadîd 57/3; Kasas 28/88). **Muhâlefetün li'l-Havâdis**, varlığı başkasına dayanan, hadis olan, sonradan olan şeylere benzememek, demektir. Allah tüm varlığın kaynağıdır ve her varlık sonradan olmuştur. Allah, yarattığı ve sonradan olan hiçbir varlığa, hiçbir yönden benzemez. "*O'nun hiçbir benzeri yoktur.*" (Şûrâ 42/11). **Vahdâniyyet**, Allah Teâlâ'nın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde tek, eşsiz ve benzersiz olması demektir. Vahdâniyyetin zıddı olan birden çok olmak, eşi, benzeri ve ortağı olmak (şirk), Allah hakkında mümkün değildir. Allah; tek rab ve ilâh olandır. "*De ki: O Allah'tır; benzersiz bir tek'tir.*" (İhlâs 112/1). **Kıyâm bi-Nefsihî**, varlığı kendisine ait olmak, varlığa çıkmak için başka bir varlığa bağlı ve ihtiyaç olmamak, demektir. Allah kendiliğinden vardır, başka bir varlığa ve nedene bağlı ve muhtaç değildir. Başkasına muhtaç olmak (kıyâm bi-gayrihî), Allah hakkında mümkün değildir, imkânsızdır. "*O, sameddir (herşey O'na muhtaçtır, O hiçbir şeye muhtaç değildir.*" (İhlâs 112/2; Fâtır 35/15).

2.2. Sübûtî Sıfatlar

Varlığı zorunlu olan varlığın zâtına yönelik mükemmellik ifade eden sıfatlardır. Bu sıfatlar "**hayat, ilim, irade, kudret, semi' basar gibi özelliklerdir**". Bu sıfatlar olumlu ve kemâl ifadelerle Allah'ı ifade ettiği için sübûtî sıfatlar adını almışlardır. Allah (hayat) diridir, başlangıcı ve sonu olmayan, varlığı başka hiçbir dış nedene ve etkene muhtaç olmayan diriliktir. Ölmek bir noksanlık, kusur ve eksikliklerdir. O'nu dışındaki varlıkların hayatı sınırlıdır ve ölüm onlar için geçerlidir. Fakat Allah ise sonsuz bir hayatın sahibidir, ölümsüzdür. "*Allah, kendisinden başka ilah olmayan, mutlak diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağıdır.*" (Âl-i İmrân 3/2). Kendi dışındaki varlıklara hayat veren O'dur, bu yönü ile O, gerçek ve sonsuz bir hayatın sahibidir. Allah zâtına ait, özel ve mükemmel sıfatlarının çok sınırlı ve eksik boyutunu kendi dışındaki varlıklara verdiği için Rab ve ilâhtır. Allah ise eksikliklerden uzaktır.

Sübûtî sıfatların eksiklik ifade eden tarzları ve zıtları, Allah için düşünülemez. Bu sıfatlar, Allah'ın zâtına ait, ezeli ve ebedî nitelikler olup, yaratıkların sıfatları gibi eksik ve sonradan oluşmuş değildir. Sübûtî sıfatlar, hay (diri), âlim (bilen), kadîr (güç sahibi) gibi ister sıfat olsun, isterse hayat, ilim, kudret gibi mastar şeklinde kavramlar olarak bütün sübûtî sıfatlar Allah'a verilebilir. Bu sıfatlar niteleme anlamı olarak yaratıkların nitelikleri ile kavram açısından benzerlikleri olsa da sübûtî sıfatlar, anlam ve içerik olarak hiçbir şekilde yaratıkların sıfatlarına benzemezler. Çünkü Allah'ın hayatı, ilmi, kudreti, iradesi, yaratması, görmesi ve işitmesi sonsuz, mutlak, ezeli ve ebedîdir. Bunlar Allah için kemal, yücelik ve yetkinlik ifade eder. Onun dışındaki tüm varlığın bu nitelikleri ise sonlu, kusurlu, eksik, sınırlı, sonradan yaratılmış, eksik ve yetersiz sıfatlardır. Sübûtî sıfatlar sekiz tanedir. Benzerleri sınırlı ve vasıtalı olarak insanlara verilmiş olsa da, Allah'ın kendisine has olan bu sıfatlar sınırsızdır ve herhangi bir vasıtaya muhtaç değildir.

2.3. Fîlî Sıfatlar

Allah'ın âlemle ilişkisine konu eden fiiller vardır. Bu konuda farklı görüşler vardır. Bu sıfatlar olumlu veya olumsuz bağlamda Allah için konu edilebilen sıfatlardır. Yaratmak, yaratmamak (halk ve îcad), nimet vermek-vermemek, azap etmek-etmemek (ten'îm ve ta'zîb), hidayet etmek ve dalâlette bırakmak (hidayet ve idlâl), ihsan, rahmet, mağfîret, Peygamber göndermek ve kitap indirmek, öldürmek (imate), diriltmek ve toplamak (Ba's ve Haşr), tövbeyi kabul etme, merhamet etme, affetmek bunlar doğrudan Allah'a isnat edilen fiillerdir (en-Nesefî, 2019: 50). Mu'tezile ve Eş'ariyye kelâmcıları ilâhî fiillerin kaynağı olarak kudret sıfatını kabul ederler. Allah, mahlûkatı kudret sıfatının hâdis olan taallukuyla yaratır ve fiillerini bu vasıta ile gerçekleştirir (en-Nesefî, 2017: 51-56). İlâhî fiilleri sıfatların tecellisi şeklinde değerlendiren Mu'tezile âlimlerine göre kelâm ve irade sıfatları bu gruba dahildir (Kadî Abdülcebâr, 2017: 44-45; el-Eş'arî, 2017: 62-63). Mâtürîdî ve Selef âlimleri ise fiillerin asıl kaynağı olarak tekvin sıfatını görmüştür. Mâtürîdîlere göre tekvin ezeli, mükevven hâdistir (es-Sâbûnî, 2016: 81-86; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, 2019: 58). Ehl-i Hadis ve Selefî düşünceye göre ise ilâhî isim ve sıfatlar tevkîfî olup naslarla bilinir (eş-Şehristânî, 2014: 99-102).

2.4. Haberi Sıfatlar

Naslarda (Kur'an-ı Kerim ve hadislerde) geçen ve Allah'ın yaratılmış varlıklara benzerliğini çağrıştıran sıfatlardır. Bu kavramlar hâdis varlığa ait organ, yer, yön, hareket ifade eden kavramlardır. Bu sıfatlar te'vil/akıl yürütme ile ifadesi mümkün değildir. Bunlar teşbihi çağrıştıran kavramlardır. Allah eşsiz, tek olan, benzeri ve zıddı olmayan varlıktır. Naslarda geçen haberi sıfatlar şunlardır. İstivâ-oturmak, vech-yüz, ayn-göz, yed-el, cenb-yan, mecî-gelemek, nüzûl-inmek... (eş-Şehristânî, 2014: 99-102). Bu kavramlar literal anlamlarıyla Allah'a atfedilemeyen anlamlardır. Bu kavramlar yorumlandığında sıfat anlamlarını kaybetmektedir. İslam düşüncesinde bazı ekoller (Mücessime, Müşebbihe) literal bir bakış açısı ile okumuş, teşbihe dönüşen bir Tanrı tasavvur etmişlerdir. Bazıları (Mu'tezile, Mâtürîdî, Eş'ariyye) bu kavramları te'vil etmiş, farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bazıları (selef alimleri) ise teşbih ve te'vilden kaçınmış, keyfiyete ilişkin bir tasavvurdan kaçınmışlardır (el-Eş'arî, 2010: 59-70, 138-140; eş-Şehristânî, 2014: 99-101).

3. TENZİHÎ/SELBÎ SIFATLAR

Selb kavramı, *se-le-be, sel-ben* kökünden; *almak, kapmak, zorla soymak, aklını çalmak, götürmek, çıkarmak ve aşırma* anlamlarına gelmektedir. **Selbî, Selbiyyeun** kavramı ise *yadsıma, yok sayma, olumsuzlama, negatif, menfi, pasif* anlamlarına gelir (el-İsfehânî, 2005: 243-244; İbn Manzûr, 1300: I,

471-474). Bu kavram, Allah'ın zâtı için mümkün olmayan, O'na izafe edilmesi imkansız olan niteliklerden yadsıma, zâtını eksikliklerden ve kusurlardan tenzih etmek için ifade edilir. Zâtî sıfatların zıddı, olumsuzluğu olan, yokluğu düşünülen, hudûsi, imkân, başkasına benzemek ve sonu olmak gibi Allah'ta olmayan, olması düşünülmeyen, muhâl/imkânsız nitelikler için, **Selbî Sıfatlar** tanımı yapılmıştır. Selbî sıfatlar, Allah'ı her türlü noksanlıktan arınmış olduğunu, mahlukata benzemekten uzak ve münezzehe olduğunu ifade ettiği içinde aynı zamanda **Tenzihî Sıfatlar** diye de isimlendirilmiştir.

Tenzih, sözlükte, *her türlü noksan, eksiklik, ayıp, kötü ve güzel olmayan şeyden uzak olmak*, anlamındaki nezâhet kökünden türeyen tenzih, kusurlardan, ayıplardan, noksanlardan ve çirkinliklerden uzak ve salim olmak, Allah; *noksanlardan, ayıplardan, kusurlardan uzak, salim, hatasız, kusursuz ve münezzehe oldu* demektir (İbn Manzûr, 1300: XIII, 548-549). Terim olarak: Allah'ın beşeri niteliklerden uzak olması; Allah'ın her türlü eksiklik, kusur, kötü ve güzel olmayan şeylerden salim ve yüce olduğunu vurgulamak, başka bir tanımla Allah'ın zâtının âcizlik, eksiklik ve yaratılmışlık özelliklerinden arınmış olduğunu benimseyip ifade etmek, şeklinde tarif edilir (el-Cürcânî, 2012: 131; İbn Manzûr, 1300: XIII, 548-549). Sıfat Allah için düşünüldüğünde; *O'nun zâtına nisbet edilen mâna*, diye tanımlanır. Bu mânalarla (mefhum, muhteva) zât arasındaki nisbet olumlu ise *sübûtî sıfatlar*, olumsuz ise *tenzihî/selbî sıfatlar* ortaya çıkar; *Allah bilendir; Allah fâni değildir* gibi. Tenzih, Allah'ın zâtıyla bağdaşmayan anlam ve kavramları (nitelikleri) O'ndan nefyetmek veya -mekân/mesafe tasavvuru olmaksızın- uzaklaştırmak, bir anlamda Allah'ın ne olmadığını belirtmektir (Yurdağür, 2011: XXXX, 472). Selbî ve tenzihî sıfatlar Allah'ta olması mümkün olmayan nitelikleri diğer bir ifade ile Allah'ın hangi sıfatlara sahip olmadığını ifade eder. Selbî sıfatlar, İslam kelamcıları tarafından farklı şekilde konu edilmiştir. Allah'ın zâtı, birliği ve muhalefetün lil havâdis (diğer varlıklara benzememek) temelinde, nas ve akıl bağlamında deliller ileri sürmüşlerdir. Allah'ı tek/ bir/ eşsiz ve diğer varlıklara benzememek sıfatı temelinde ifade etmek daha kapsamlı ve doğru olur. Çünkü Allah'ın zâtına yakışmayan nitelikler ve özellikler çok sayıdadır. Kısacası Allah'a tek, eşsiz ve hiçbir şeye benzemez demek, O'nu özlü bir şekilde ifade etmek açısından doğrudur (Özler, 2012: 230).

3.1. İslâm Kelâm'ında Tenzih

İslam düşüncesinde tenzih fikri vahiy ve akıl bağlamında temellendirilmiştir. Başlangıçta daha sınırlı bir bağlamda ele alınan bu düşünce, daha sonraları kelami ve felsefi bir boyutta işlenmiştir. İlk dönemde Allah'ın sıfatlarını ilk sınıflandıran Ebû Hanife'dir. Ebû Hanife sıfatları zâtî ve fiilî olarak iki kategoride ele almıştır. Ebû Hanife tenzih/selbî sıfatlar başlığı altında doğrudan bir sınıflama yapmamıştır. Fakat sonradan tenzih/selbî sıfatlar kategorisinde ele alınacak konuları işlemiştir. Ebû Hanife tenzihe konu olacak konuları nas ve akıl bağlamında işlemiştir. Allah'ın varlığı ve birliği konusunu İhlas Suresi temelinde tevhide vurgu yaparak ele almıştır. Yüce Allah, sayı yönüyle değil, ortağı olmaması yönüyle birdir. O, doğurmamış ve doğrulmamıştır. O'na hiçbir şey denk değildir. O yaratıklarından hiç birine benzemez (İhlâs 112/1-4). İsimleri, zâtî ve fiilî sıfatlarıyla daima var olmuş ve var olacaktır (Ebû Hanife, 2010: 53). Ebû Hanife'ye göre, Allah'ın varlığı cisim, cevher ve araza benzemez. O'nun zıddı, eşi ve benzeri yoktur. Allah, cisim ve cevher olarak nitelenemez (Ebû Hanife, 2010: 54).

İmâm Mâtürîdî, doğrudan tenzih başlığı altında bir bölüm açmamasına rağmen Allah'ın sıfatlarının tenzihî/selbî yönü hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Allah'ın kendisini *Allah, rahmân* gibi isimler ile *bilmek (âim)* ve *güç yetirmek (kâdir)* gibi sıfatlar ile nitelediğini, bu niteleme ve isimlendirmenin benzeşmeyi gerektirdiğini ifade etmiştir. Âlemde bu tanımlamanın benzeşmeyi gerektirdiğini, muhtemel benzerliğin ortadan kaldırılması için duyulur âlemdeki bu mânâların nefyedilmesini mecbur kıldığını belirtmiştir. Allah'a nispet ettiğimiz isimler bazı mânâları zihinlere yaklaştıran lafızlar olduğu için gerçekte O'nun isimleri değildir. Çünkü söz konusu kavramlar, Allah'ın münezzehe olduğu bazı mânâları zihinlere getirmektedir. Allah zâtını isimlendirirken nefiy ifadesi kullanmıştır. Bu nedenle O, tevhit ilkesini nefiy çerçevesinde zâtın ispatı ve ispat çerçevesinde nefiy dengesi üzerine kurmuştur (Mâtürîdî, 2005: 31-35). İslâm Kelâmında tenzih/selbî sıfatlar genel olarak şu bağlamlarda işlenmiştir.

3.1.1. Allah'ın Birliği

Allah tek, eşsiz, varlığı kendisinden olan, hiçbir kimseye muhtaç olmayan ve her türlü eksikliklerden münezzehtir (İhlâs 112/1-4). Mâtürîdî Allah'ın birliğini nakil, akıl ve kainatın sahip olduğu yaratılış özelliği başlığında ele almıştır. Nakli delilin çeşitli insan gruplarını tek tanrı inancı üzerinde ittifak

ettiklerini ve Allah'tan başka hiçbir varlık, akılları acze ve hayrete düşürecek mucizelerle desteklenmiş peygamberler göndermemiştir. Matürîdî ve diğer Kelâm alimleri akli delili daha çok Kur'an'ın birden fazla yaratıcı olması durumunda âlemin düzeninin bozulacağı ilkesi (temânu) ayetleri bağlamında işlemişlerdir. "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup giderdi" (Enbiyâ, 21/22; İsrâ 17/42; Mü'minûn 23/91; Ra'd 13/16; el-Eş'arî, 2017: 44; el-Mâtürîdî, 2005: 118-119; en-Nesefî, 2017: 29-30). Mâtürîdî ve bazı alimlerin akli delil bağlamında ileri sürdüğü Kur'an'da geçen temânu deliline ait ayetleri ve ilkeleri (Ebû'l-Berekât en-Nesefî, 2019: 36-37), bazı alimler de Allah'ın birliğinin nassa ait delili olarak ileri sürmüşlerdir (es-Sâbûnî, 2016: 58-60; Taftâzânî, 2010: 117-118). Temânu delili bağlamında âlemde birden fazla yaratıcının olması imkansızdır. Âlemi yaratan ve idare eden birdir. İki ilahın âlemi bir düzen içinde ve eksiksiz olarak idaresi mümkün değildir. İki ilahın varlığı mümkün olursa irade çatışması olur veya iki iş (hareket ve sükûn) olması gerekir. İki zıddın aynı anda olması imkânsızdır. İki iş aynı anda meydana gelmezse, iki ilahın birinin aciz olması gerekir. Bu ise hudûs ve imkân alametidir. İki ilahın biri diğerine karşı gelmezse aciz olması gerekir. Karşı gelme gücü olursa diğerinin aciz olması gerekir. Birden fazla ilahın olması kesinlikle âlemin düzeninin bozulmasına neden olur. Bu nedenle Allah, tek ve eşsizdir (Eş'arî, 2017:44; Mâtürîdî, 2005: 31-35).

3.1.2. Kıdem

Âlemin yaratıcısı kadimdir. Varlığının başlangıcı yoktur, öncesizdir. Allah'ın zâtî sıfatı olan **Kıdem, el-Evvel** ismi ile aynı anlam bağlamındadır. Allah'ın varlığının başlangıcı olmaması, ilk varlık öncesi bulunmayan varlık, demektir. "O, evveldir, ahirdir." (Hadîd, 57/3). Allah'ın bütün her şeyden önce var olduğunu ve her şeyin kaynağı ve yaratıcısı olduğudur. Kadim varlık başlangıcı olmayandır, hâdis varlık ise başlangıcı olandır (en-Nesefî, 2017: 30; er-Râzî, 2018: 55; Taftâzânî, 2010: 119).

3.1.3. Bekâ

Sonrası olmayan varlık, bütün her şeyden önce var olması ve her şeyin fena olmasından sonra da varlığının devam etmesidir. "O, evveldir, ahirdir." (Hadîd, 57/3). Her şey yok olacak ve O yine var olmaya devam edecektir. "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır." (Kasas, 28/88; Rahmân, 55/26-27). Allah dışında varlık ve âlem sonradan yaratılmıştır. Bunlar sonludur ve yok olacaklardır. Allah'ın varlığının öncesi ve sonrası yoktur. O bâkî/ezelîdir (er-Râzî, 2018: 55; Kâdî Abdulcebbar, 2017:50-51; Taftâzânî, 2010: 124).

3.1.4. Âlemin Yaratıcısı Araz, Cevher ve Cisim Değildir.

Arazlar varlığı kendi başına olmayan, var olmak için başkasına bağlı ve muhtaç olan, kendi varlığını hissettirecek cevher ve cisimden ayrı olması mümkün olmayan niteliklerdir. Arazlar var olmak için bir mekana muhtaçtır. Kendi başına varlığı olmayandan bir fiilin vücuda gelmesi imkânsızdır. Arazlar -uzun, geniş-derin- cisme ait niteliklerdir. Cisme ait özellikler ve nitelikler Allah'a verilemez. Arazlar, (vacip değil) mümkün şeylerdir (Kâdî Abdulcebbar, 2017: 57; en-Nesefî, 2017: 30-31; er-Râzî, 2018: 46-47; Taftâzânî, 2010: 121).

Cevher, mekanda yer kaplar, cismin bir parçasıdır. Cevher mümkün ve yer kaplayan varlıktır. Görünen (ayn) varlıklar basit ve birleşik varlıklardır. Basit varlık cevherdir. Birleşik olan ise cisimdir. **Cisim** cevherlerin bir araya gelmesi ile oluşan mekanda yer kaplayan varlıktır. Bu ise hudûs yani sonradan olmanın delilidir. Allah cisim olsaydı diğer cisimlere benzerdi. Allah'ın hiçbir benzeri yoktur. Allah cisim olsaydı kendisine ait özel nitelikleri olurdu. Buda O'na bu sıfatları veren birine muhtaç kılardı. Cisim olmada diğer varlıklar ile ortak mahiyeti olursa, zâtında çokluk olması kaçınılmazdı (en-Nesefî, 2017: 30-35; er-Râzî, 2018: 46-47; es-Sâbûnî, 2016: 55-57; Taftâzânî, 2010: 122-123).

Kelâm ilminde tenzih bağlamında Allah'ı nitelerken ayrıca şu deliller ileri sürülür. Allah'a, cisimlere ait olan şekil, suret, renk, tat, koku vb. nitelikler verilemez. O, sayı ve çokluk bulunan bir varlık değildir. O'nun cisimlerde olduğu gibi bölümleri, parçaları, haddi, nihayeti, sınırı ve sonu yoktur. Allah'ın mahiyeti ve keyfiyeti yoktur, mekandan ve zamandan münezzehtir. Allah, zengin ve müstağnidir. İnsan ve varlık ise fakir ve muhtaçtır. Allah cisim olsaydı, zengin ve müstağni olamazdı. Çünkü cisimler mürekkeptir; mürekkep ise cüzlere muhtaçtır (Kâdî Abdulcebbar, 2017: 50-58; en-Nesefî, 2017: 30-42; er-Râzî, 2018: 46-48; Taftâzânî, 2010: 121-129).

4. KUR'AN'I KERİM'DE TENZİHE YÖNELİK KAVRAMLAR

İslam'da Tevhid inancı, dinin özü ve en temel ilkesidir. Allah ismi ve O'na ait dinin inanç, ibadet ve hayat ilkelerinin esası, tevhide dayanmaktadır. Allah'ın birliği ve tevhit, dinin safiyetini ve varlığını korur ve onun canlılığını sürdürür. İslam dininin temel kaynağı Kur'an'ın temel vurgusu, temellendirmeleri ve özü tevhitir. Allah dışında hiçbir varlık Allah'a eş ve benzer değildir. Allah'a ait hiçbir nitelik ve özellik O'nun dışındaki varlıklara verilemez. Allah dışında herhangi bir elçiye, insana, meleğe, cine veya nesneye Allah'a ait bir özelliğin verilmesi günahdır, şirkir ve Allah'a yapılan en büyük zulümdür. Allah kendi varlığına yönelik yapılan tahrif ve tağyirden dolayı şirki kabullenmemiş ve affetmemiştir.

Kur'an, tüm hitaplarında tevhidi vurgulamış ve bu inancı temel almıştır. Vahiy elçilerini de bu bağlamda eğitmiş, bu doğrultudan asla sapmalarını emretmiştir (Mâide, 5/63). Aynı zamanda tebliğlerinde, (söz ve eylemlerinde) tevhidi temel esas almalarını vurgulamıştır (Bakara, 27145; Hac, 22/7; Hakkâ, 69/43-47). Allah'ın tek eşsiz oluşu (tevhid) vahyin temel öğretisidir. Kur'an, sağlıklı bir dinin temelini tevhide dayandığını vurgulamıştır. *"İlâhınız bir tek Allah'tır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, rahmândır, rahîmdir."* (Bakara, 2/163). Allah'ın âlemde kendinden başka hiçbir ilah olmadığına yönelik vurgusu *"Allah -O'ndan başka ilah yoktur."* (Bakara 2/255) tevhidi, Allah'ın bir ve eşsiz olduğuna vurgusu inanç boyutundan düşünsel temele taşınarak, âlemdeki tüm hakimiyet ve düzenin temelini tevhide bağlı olduğu çıkarımına götürmüştür. *"De ki: "O, Tek Allah'tır: Allah, tüm varlığın sebebidir (Mutlak Varlıktır), O doğmamış ve doğrulmamıştır. Hiçbir şey O'na eş ve denk olmamıştır."* (İhlâs, 112/1-4).

Tevhit, Allah'ı doğru bilmek ve takdir etmenin ifadesidir. Allah'a ait varlıksal özellikleri ve nitelikleri sadece O'na vermek ve O'na hiçbir şeyi eş koşmamaktır. Şirk ve tevhid birbirinin zıddıdır. Birinin ifade edildiği yerde diğeri doğrudan kalkar. Allah'tan başkasına dua, yöneliş, itaat ve ibadet şirkir. Bunun elçi, insan, melek, din adamı, kutsal ruh, havari, aziz olması fark etmez. Ubûdiyyetin ve yönelişin tek sahibi Allah'tır. Allah'tan başkasına kutsiyet atfetme, yönelme, yardım dileme, aracı kılma, ibadet etmek, kişinin kendisine tanrı ataması demektir. Allah doğru ve sağlıklı anlaşılardan, doğru bir din anlayışı da geliştirilemez. Bu yüzden Kur'an'ın ortaya koyduğu tanrı tasavvuru tevhid ve din için asıldır. *"Sizin ilâhınız tek bir ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir."* (Bakara 2/163). Kulun, Allah'ı zâtî özelliklerinde, ibadet ve yönelişlerinde inanç, söz ve eylemlerinde birlemesidir. Bu öz bir ifade ile ibadet tevhîdirdir. Bunun dayandığı esas Kelime-i Tevhît'tir. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. *"Allâh'u Teâlâ şöyle buyurdu: İki ilâh edinmeyin! O ancak tek ilâhtır."* (Nahl 16/51). Hak ve gerçek ilâh sadece Allah'tır. Allah'tan başka hiçbir ilâha ibadet edilmez (Fâtiha, 1/5; Enbiyâ, 21/108), ondan başka ibadet edilen ve yönelinen ilâh batıldır (Mü'minûn, 23/91,117). *"Bu böyledir. Çünkü Allâh hakkın tâ kendisidir, onu bırakıp da taptıkları ise batıldır. Şüphesiz Allâh çok yücedir, çok büyüktür."* (Lokmân 31/30). Mutlak olarak sadece O'na itaat edilmeli, O'na ortak koşulmamalı namaz, zekat, oruç, hac, dua, yardım, tevekkül, kurban, ümit, beklenti, sevgi, korku, gizli ve açık her türlü ibadette Allah birlenmeli ve sadece O'na yapılmalıdır (Enbiyâ, 21/25; Zâriyât, 51/56). Bu insanın kulluk görevi ve sorumluluğudur. Sadece Allah'ın rızası ve O'na itaat için yapılır. Din ve ibadet sadece Allah'a has kılınmalı, O'na ait sıfat ve isimler başka hiçbir varlığa izafe edilmemelidir.

Kur'an, Allah'ın zâtına özel, isim, sıfat ve fiilleri olduğunu vurgular. O'na ait isim ve nitelikler başkasına verilemez. Çünkü yaratıcı olan ancak bu mükemmel, yüce ve üstün niteliklere sahiptir. Allah'a ait isim, sıfat ve fiiller, O'nun varlık düzleminde tek ve benzersiz olduğunu ifade eder. Sadece Allah'a ait ve O'na özel niteliklere **Zâtî sıfatlar**, denir. Zâtî sıfatların olumsuz anlamını taşıyan, Allah'ta olması muhâl olan, hudüs, imkan ve başkasına benzemek vb. Allah'ın şanına yakışmayan, bütün sıfatlardan Allah'ı tenzih edip, O'ndan nefyedilmesi gerekli olan sıfatlara **selbî (Zâtî, Tenzihî)** sıfatlar denir. Zâtî sıfatların zıddı olan, nitelik ve anlamalar Allah'a imkansız olduğu için Allah'ı her türlü varlığa benzemekten uzak ve tüm noksanlıktan münezzehe olduğunu ifade eden niteliklere **Selbî** veya **Tenzihî** sıfatlar denmiştir.

Kur'ân, Allah'ın diğer varlıklardan farklı nitelikleri olduğunu ve farklı bir düzlemde olduğunu ifade etmiştir. Sıfat kavramını bu bağlamda on ayette kullanmıştır. *"O'nun aşkın ve yüce olan zâtı, insanların her tür tasavvur ve tahayyülünü aşan bir yüceliğe sahiptir."* (En'am, 6/100). Bu niteleme, inanç, tasavvur ve düşünceyi ifade etmek için tenzih/selbi bağlamında bazı kavramları konu etmiştir. Kur'an'da geçen bu kavramlar aynı zamanda şirk inancına ve düşüncesine karşı konu edilen kavramlardır. Vahiy bu kavramlar ile Allah'ın diğer varlıklarda farklı nitelikler ve özellikler taşıdığını vurgulamıştır. Mutlak

Varlığın diğer varlıklar ile aynı nitelik ve özellikler taşıması şirk inancı ve düşüncesine yol açar. Bu yüzden Kur'an, Mutlak varlığı sonradan yaratılan (hadis) varlıklardan ayırmak için farklı kavramlar kullanmış ve bu bağlamda değerlendirmeler ve örnekler vermiştir. Bu tenzih/selb bağlamındaki kavramlar Kur'an'da isim ve fiil olarak kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı kavramlar, Allah'ın her türlü beşeri niteliklerden farklı olduğunu vurgulamıştır. Bu kavramlar, varlığa ait tüm noksan, eksik, kusur ve yanlışların Allah'ta olmasının mümkün olmadığını, Allah'ın tüm bu noksan özelliklerden uzak olduğunu ifade eder. Kur'an bu bağlamda Allah'a isnat edilen çok sayıda beşeri noksanlık, düşünce ve şirk bağlamındaki inancı yadsımak ve reddetmek için doğrudan *el-Kuddûs* ve *es-Sübbûh* isimlerini/ sıfatlarını kullanmıştır.

4.1. Doğrudan Tenzih İfade Eden Kavramlar

4.1.1. es-Sübbûh

S-b-h (سَبَّحَ) kökünden türeyen bu kavram yüzmek, suda ve havada hızlı gitmek, kazmak, uzaklaşmak, boş kalmak, çabuk yürümek, sübhânellah demek, yeri kazmak, çok konuşmak, işi bitirmek anlamlarına gelir. **Sebbeha** (سَبَّحَ) kelimesi ise **namaz kılmak, dua etmek, tespih etmek, sübhanallah demek, övmek, tenzih etmek, yüceltmek** anlamlarına gelmektedir. **Tesbîh** (تَسْبِيح) kelimesi ise Yüce Allah'ı tenzih ve tesbih etmek, dua etmek anlamlarındadır.

es-Sübbûh: **Sebbeha**, kökünden türeyen **Sübbûh** kavramı, Allah'ın sıfatlarından olup; **yüce, mukaddes, her türlü noksanlık, kötülük, eksiklik, acizlik ve kusurlardan uzak olan, çokça anılan tesbih edilen** anlamına gelmektedir (İsfehânî, 2005: 227-228; İbn Manzûr, 1300: II, 47-474). Âlemde canlı ve cansız her şey Allah'ı tesbih ettiği, övdüğü ve her türlü eksiklikten tenzih ettiği için **Sübbuh** ismi ile nitelenmiştir. Kur'an-ı Kerim de çok sık **Sübhân** kavramını kullanmıştır (Abdülbâkî, 1988:431). Bu bağlamda Allah'ın her türlü beşeri niteliklerden uzak olduğuna vurgu yapılmıştır. Kur'an **Sübhan** kavramı ile Allah'a çocuk isnat etmeyi, başka varlıkların ilahlığını, diğer dinlerde var olan din adamlarının ve beşerin rab olmasını, Allah'ın diğer varlıklar ile hiçbir benzerliği ve bağ taşımadığını ayrıca Allah'ın hiçbir beşeri nitelik taşımadığını tenzih etmek için kullanmıştır. "*Allah, onların ortak koşmalarından münezzehtir ve yücedir*" (Yûnus, 10/18). "*Allah'ın çocuk edinmesi düşünülemez. O, bundan yücedir, münezzehtir/uzaktır.*" (Meryem, 19/35).

Kur'an'da Allah'ın zâtı hakkında düşünülmemesi gereken çok sayıda kavram ve yapı geçmektedir. Kur'an'ın Allah'ı her türlü beşeri zaafardan, eksikliklerden ve hatalardan tenzih ettiği kavramlardan bazıları şunlardır.

4.1.2. el-Kuddûs

K-d-s (قَدَّسَ) kelimesi **temiz, arı, pak, kutsal olmak** anlamlarına gelmektedir. **Kaddese** (قَدَّسَ) ise Allah'ı takdis ve ta'zim etmek, Allah'ı yakışmayan sıfatlardan tenzih etmek, Allah'ı yükseltmek, kutsamak, temiz ve mübarek kılmak, kutsallaştırmak, günahlardan temizlemek anlamlarına gelmektedir (İsfehânî, 2005: 397-398; İbn Manzûr, 1300: VI, 168-170).

el-Kuddûs (الْقُدُّوسُ) sıfatı/isimi bütün noksanlardan, kusurlardan ve eksiklerden münezzehtir, arı, mukaddes, kutsal olan, bütün kemâl sıfatları kendisinde toplayan, yücelik, iyilik ve faziletle övülen Allah demektir. Takdis ve tesbih eş anlamlıdır. "*(Melekler), biz seni hamdederek daima tesbih ve takdis ediyoruz.*" (Bakara, 2/30; İsfehânî, 2005: 397-398; İbn Manzûr, 1300: VI, 168-170). Allah'ı takdis ve tesbih etmek, O'nu her türlü varlığa (canlı-cansız) ait niteliklerden ve özelliklerden tenzih etmektir. O'nu eşi, benzeri, çocuğu, eşi, ortağı noksanlığı, ayıbı, kusuru, çirkinliği, şekli, rengi, boyutu, nitelik ve cevher vb. özelliklerden tenzih etmektir.

4.1.3. Te'âlâ, A'lâ, 'Âlî, Müte'âl

Te'âlâ kavramı, a-l-v (علو) kavramından türemiştir. **A'lâ** kavramı **yükselmek, yüksek olmak, büyüklük ve üstün olmak** anlamlarına gelmektedir. **'Âlî** ve **Müte'âl** ise yüksek, yüce, üstün, en yüce anlamlarına gelmektedir (İsfehânî, 2005: 346-347; İbn Manzûr, 1300: XV, 83-90). Kur'an'da Allah'ın sıfatı olarak geçen **A'lâ**, en yüksek, en yüce, en şerefli; **'Âlî**, yüce olan, şerefli olan, değeri yüce olan, şânı, kadri, kudreti büyük olan; **Müte'âl**, pek yüce, noksan sıfatlardan **münezzehtir olan**, yüce ve üstün olan anlamlarına gelmektedir (İsfehânî, 2005: 346-347; İbn Manzûr, 1300: XV; 83-90). **A'lâ** isimi Kur'an'da

dört yerde geçer. Allah'ın yücelik ve üstün olması gücü, kudreti ve zâti yönüyledir. "*Yüce Rabbinin adını tesbih et.*" (A'lâ 87/1). **Alî** ismi Kur'an'da dokuz yerde geçmektedir (Abdulbâkî, 1988: 612). "*Sadece Allah yüce ve gerçekten uludur!*" (Lokmân 31/30). **Alî** ve **Müteâl** sıfatları/isimleri Allah'ı her türlü noksan niteliklerden yadsıyan ve nefyeden, her şeyden üstün, yüce ve kutsal olduğunu ifade eder. Bütün tüm isim, fiil ve nitelikleri ile yüce olan ve her türlü eksikliklerden uzak olan sadece O'dur.

4.1.4. Tebârake

B-r-k kelimesinden türemiştir. **Tebârâke** kelimesi, mübarek ve yüce olmak, yüksek olmak, temiz olmak, bereket talep etmek, berekete nail olmak, mukaddes ve münezzeh olmak, uğur saymak, yücelmek, kutsal olmak, mübarek olmak, ulu olmak, yüce olmak, uğursamak anlamlarına gelmektedir. Tebârake, Allah hakkında iki anlamda kullanılmaktadır.

a) Allah her türlü eksikliklerden uzaktır, şanı yüce, yüce (takaddese, tenezzehe)

b) Kullarına iyilik, hayır, bereket, devamlı ve çok fayda veren anlamlarına gelmektedir. Bu kavrama Allah'ın hayır, iyilik, nimet ve güzelliğinin sonsuz ve çokluğuna, **teâlâ**, **te'azzâme** ve **temeccede** kavramları gibi yüceliğini, şerefine, büyüklüğünün, şânının oluşunu ifade eder. (Karagöz, 2016: 392-393). "*Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!*" (Mü'min'ün 23/14), "*Büyüklik ve sonsuz ikram sahibi Rabbinin şânı pek yücedir!*" (Rahman 55/78).

4.2. Tenzihin Nitelikleri Konu Eden Kavramlar

4.2.1. Misl-Misâl (جَمِئًا)

Misil, **benzer**, **aynı**, **benzer**, **örnek**, **denk**, **müşabih** anlamlarına gelmektedir. Bu kavram Kur'an'da Allah'ın benzersiz olduğunu, zât, sıfat ve fiillerinde eşsiz olduğunu ifade etmektedir. Allah'ı ifade etmenin zâtından dolayı mümkün olmadığını ve bu yüzden ilah olduğunu vurgulamaktadır. "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.*" (Şûrâ, 42/11).

4.2.2. Şerik-Şürekâ (جَشْرِكًا)

Ortak, şerik, paydaş, arkadaş, partner anlamlarına gelmektedir. Allah'ın tüm zât, sıfat ve fiillerinde hiçbir ortağı olmadığını, özellikle rubûbiyet ve ulûhiyyet özelliklerinde ortağı olmadığını ifade eder. Allah'ın, kendisi dışında (hâdis olan) varlıklar ile ortak özelliklerinin olması imkânsızdır. Kendi dışında hiçbir varlıkla benzer özellikler taşımadığı için mutlak varlıktır. "*O'nun hiçbir ortağı yoktur.*" (En'am 6/163). Allah dışında hiçbir varlığa ilahi nitelikler verilemez kulluk edilmez. "*O'ndan başka ilâh yoktur ve O, onların ortak koştukları her şeyden uzak ve yücedir.*" (Tevbe 9/31).

Mekkeli müşriklerin tanrısal tasavvurları, tarihsel süreçte tevhitte şirke dönüşmüştür. Hz. İbrahim tebliğ ettiği tevhit inancı tahrif edilmiş ve yozlaştırılmıştır. Tevhit inancı toplumda beşeri kaygıları ve çıkarları içinde barındıran sıradan, ilkel ve pagan bir anlayışın izlerini taşıyan şirk kültürüne dönüşmüştü. Vahiy öncesi Mekke toplumu ağırlıklı olarak Allah'ın varlığına ve yüceliğine (rubûbiyyetine) inanıyorlardı (Ankebût 29/6; Lokmân 31/25; Zümer 39/38). Fakat kendilerine aracı ve yardımcı olarak Allah'a yaklaştırmaları (Zümer 39/3) için putlar edinmişlerdi (Hicr 15/96). Bunlar daha ileri giderek onları kutsallaştırmış, mabud yerine koymuşlardı (Nahl 16/35). Vahiy bu inançlarından dolayı onları müşrik olarak nitelemişti. Vahiy şirk inancının akli ve dini açıdan yanlışlığını ortaya koymuş, insanı sadece Allah'a ibadet etmeye ve Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaya davet etmiştir. "*Allah'a kulluk edin ve O'ndan başka hiçbir şeye ilâhlık yakıştırmayın.*" (Nisâ 4/36).

Vahiy, şirkin büyük bir zulüm (Lokmân, 31/13), büyük bir günah (Nisâ, 4/48), derin bir sapıklık olduğunu (Nisâ, 4/116), Allah'ın şirki asla affetmeyeceğini (Nisâ, 4/48/116), ortak koşulmasının haram olduğunu ve bu yüzden müşrik birinin tüm ibadetinin anlamsız ve karşılıksız olduğunu ifade eder (En'am, 6/86). Vahiy, Mekkeli müşriklerde yeniden bir tanrısal tasavvur oluşturmak için Tanrı'da olması gereken eşsiz ve üstün nitelikleri vurgulamıştır. Tanrısal tasavvurda yeniden bir zihni sorgulama ve açılım yapmak için Allah'ta olması gereken özellikleri, isim ve sıfatları ile hatırlatmıştır. Vahiy bu yaklaşımla özellikle taş ve ağaçtan putların basit, niteliksiz, faydasız ve anlamsız nesnelere olduğunu da ortaya koymuştur.

4.2.3. Küf'ün/küfüv-Ekfâun (كُفُو - أَكْفَاء - كُفُو)

Denk, benzer, eş, nazir, misil benzer (İhlas 112/4). Allah dışında herhangi bir varlık ve nesnenin, Allah'a denk, eş, benzer (küfüv) olması varlık düzlemine aykırıdır. Allah zât, sıfat, isim ve fiillerinde benzersizdir. Bu nitelikler sadece O'na özel ve O'ndan başka hiç kimsede bulunmaz. Kur'an, bunu vurgulamak için bu kavramı konu etmiştir. "*O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.*" (İhlas 112/4). İsfehâni, bu kavramın **konum, makam ve değer** olarak **eşi, benzeri** ve **dengi** anlamında olduğunu belirtir. Bu kavram bağlamında, falan kişi falan kişinin dengidir, denir (İsfehâni, 2005: 438). Bu kavram Kur'an'da bir yerde kullanılmıştır (Abdübâkî, 1988: 769). Ayet bu kavram bağlamında Allah'ın zât, sıfat ve fiillerinde hiçbir eşi ve benzeri olmadığını ifade eder. Allah, zâtı dışında âlemi ve varlığı O yaratmıştır. Yaratmak ve yaratılanların işlerini düzenlemek, sayısız nimet sunmak, affetmek, bağışlamak ve mükemmel niteliklere sahip olmak sadece Allah'a aittir. Fakat O'nun hiçbir şeye ve varlığa ihtiyacı yoktur.

4.2.4. Nid-Endâd (أَنْدَادٌ - نِدٌّ)

Eş, denk, nazir, benzer, rakip, hemta, şerik, misal. "**Endâd**" kelimesi "**nidd**" kelimesinin çoğuludur. "**Misil**" ve "**emsâl**" kelimeleri gibi manaları da aynıdır (Yazır, Tsz. I, 234). Kur'an'da **Nid-Endâd** kelimesi isim formunda çoğul olarak "**Endâd**" şeklinde sadece yedi (7) yerde geçmektedir (Abdübâkî, 1988:863). Bu kavram kelime olarak eşler, ortaklar, eş tutulanlar, denk tutulanlar, benzerler, eşdeğer ilahlar, denk güçler, emsaller, mabudlar, denk tanrılar, ilahlar, gibi anlamlara gelmektedir. İsfehâni, bu kelimeyi özünde benzerlik olan şeylere nid dendiğini, her niddin (misil) benzer olduğunu fakat her benzerin nid olmadığını ifade etmiştir (İsfehâni, 2005: 489). Allah tüm nitelik ve özellikleri ile eşsiz ve benzersizdir (Şûrâ, 42/11). O'nun dışında varlık ve nesnelere O'na benzer ve eşler kılmak şirk ve zulümdür. Allah'a ait niteliklerin diğer varlıklarda olmadığı bir gerçektir. Bu yüzden Kur'an, Allah dışındaki varlıklara Allah'a ait özelliklerin verilmemesi uyarısında bulunmuştur. "*Bildiğiniz halde Allah'a ortaklar (endad) koşmayın.*" (Bakara, 2/22). Kur'an (nid) Allah'a eş ve benzer olarak, rab ve yol gösterici olarak edinilenlerin insanları sapıtacağını ifade etmiştir (Abdübâkî, 1988: 863). "*Allah'ın yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular.*" (İbrahim 14/30; Zümer 39/8).

4.2.5. Adele, 'Adîl, 'Idlun, 'Âdîlun (عَدْلٌ - عَدِيلٌ - عَدُولٌ)

Denk, eşit, müsavi, misil, benzer. Bu kavram Kur'an'da üç yerde geçmektedir. Ayetlerde, Allah dışında varlık ve nesnelere Allah'a **denk, eş, benzer** tutulduğu ve yoldan çıkma, sapma anlamında kullanılmıştır (En'am 6/1, 150; Neml 27/60; Abdübâkî, 1988: 569-570). Bu kelime sadece muzari formunda çoğul olarak kullanılmıştır. İsfehâni, bu kavramı Allah'a ait fiillerin başkasına verilmesi anlamında olduğu (En'am 6/1, 150) veya O'ndan yüz çevrime (Neml, 27/60) anlamında olduğunu ifade etmiştir (İsfehâni, 2005: 329-330). Bu ayetlerde inkar eden, inanmayan ve ortak koşanların, bazı nesne ve varlıkları Allah'a **eş** ve **benzer** koştuğu ve Neml 27/60 ayetinde de birilerini Allah'a denk tutma, Allah'tan yüz çevirme, yoldan çıkma, sapma anlamında konu edilmiştir. Kur'an, Allah'ın zâtının üstün ve mükemmel özellikleri olduğunu; özel bir varlık düzlemi olduğunu vurgulamıştır. Buna karşın O'na eş ve benzer olmayacak bazı varlık ve nesnelere, O'na ait özelliklerin verildiğini ve O'na eş tutulduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda bu düşünce ve inancı kritize etmiş, yargılamış ve ret etmiştir. Vahiy, Allah'ın âlemi ve varlığı yarattığını, yeryüzünü yaşanır kılacak özellikler ile donattığını; bu yüzden övgüye ve ilah olmaya layık tek varlık olduğunu belirlemiştir. Buna rağmen bir takım varlık ve nesnelere Allah'a eş ve benzer tutulduğunu ifade eder. "*Bunlara rağmen inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar.*" (En'am, 6/1).

4.2.6. Şeffî'-Şüfeâ (شَفْعَاءٌ - شَفِيعٌ)

Şefa'at etmek, rica dilemek, iltimas etmek, dilekte bulunmak, aracılık etmek, şefaatçi. Şefa'at, Allah'tan dua ve taleplerin kabul edilmesi için varlık veya nesnelere aracı kılınması, Allah'ın günahkar bir müminin bağışlanması için izin verilmiş birinin O'na aracılık etmesi; ahirette günahı olanların bağışlanması için şefaate/dilekte bulunmasıdır. İsfehâni, şefa'at kavramının yardım etmek, durumunu sormak üzere bir araya gelmek olduğunu; bu kelime daha çok saygınlık, daha yüksek bir konumda olanın, daha düşük konumda olan ile bir araya gelmesi anlamında olduğunu ifade eder. Kıyamette ki şefa'at bu anlamdadır. "*O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefa'atçi olamaz.*" (Yûnus, 10/3) ayeti bağlamında Allah işleri tek başına düzenler, hüküm vermede O'nun bir ikincisi yoktur. Ancak işleri düzenlemekle görevli meleklere izin verdiğinde onlar da bundan sonra görevlendirildikleri işleri

yaparlar (İsfehâni, 2005: 266-267). Bu ayet, gökleri ve yerin yaratan, sınırsız güç ve kudret makamına sahip olanın Allah olduğu şeklinde başlamıştır. Allah, güç ve kudret sahibi olarak yaratmaya kadir tek varlıktır. Bu yüzden ayetin devamı "*Yaratma işinde Allah'ın hiçbir şefaataçisi (yardımcısı/detekçisi) yoktur.*" (Yûnus 10/3) şeklinde en doğru anlam bağlamını oluşturur. Bu konuda hiç bir varlığa ihtiyacı yoktur. Elmalılı, orijinal metninde bu şekilde meâl yapmıştır. Elmalılı'nın meâlını saddlestirenler bunu değiştirmişlerdir. İsfehâni'nin ifade ettiği gibi izin verirse görevli melekler görevli olduğu sorumluluğu yerine getirirler.

Kur'an'da 30 kez şefaata kavramı geçmektedir (Abdulbâki, 1988: 487-488). Bu kavram, bazı ayetlerde iki defa geçtiği için 25 ayette isim ve fiil formunda kullanılmıştır (Abdulbâki, 1988: 487-488). Bu ayetlerin 22'si Mekke'de inmiştir. Biri dışında tamamen olumsuz anlam bağlamında geçmiştir. Şefaata kavramı geçtiği bir ayette, dünya yaşamında iyi veya kötü davranışa öncülük anlamında kullanılmıştır (Nisâ, 4/85; İsfehâni, 2005:266-267). Şefaata kavramının geçtiği diğer ayetlerde ise şefaati/aracılığı kabul etmek için değil, şefaatin Allah'a ait olduğu "*Şefaata tümüyle Allah'a aittir.*" (Zümer 39/44) anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda, şefaata inancını ve müşriklerin şefaata anlayışını reddetmektedir. "*İnsan için Allah'tan başka ne dost vardır, ne de şefaataçı.*" (En'am 6/70). Kur'an, Peygamberlerin ve dinî şahsiyetlerin şefaatinin konu etmek ve tasvip etmek için değil; Allah'tan başka şefaataçı olmadığını, inanç ve düşünce düzleminde ortaya koymuştur.

Kur'an, Allah-insan arasına konan tüm aracı varlık, nesne ve kurumları kaldırmıştır (Bakara 2/ 186; Mü'min 40/60). Allah, isim, sıfat ve fiilleri gereği böyle bir aracılığa, iltimasa ve yardıma ihtiyacı yoktur. Böyle bir durum Allah'ın rubûbiyyet ve ulûhiyyet vasfına aykırıdır. O'nun bu vasıflarını anlamsız kılar. Kur'an, Allah ile insan arasına araçlar koyarak oluşturulan, günah çıkarma düşüncesini reddetmiştir. Cahiliyeden gelen alışkanlıkla başlangıçta sahabiler, yapmış oldukları günahın telafisi için Hz. Muhammed'e gelmişler ve şefaatinin istemişler. O da onlara şefaatte bulunmuş fakat Kur'an-ı Kerim, ikazda bulunarak bu yapıya son vermiştir. Kur'an işlenen suçun onarımını yalnız Allah'tan af-bağışlanma dilemeye ve sadaka vermeye bağlamıştır. "*Onlar, kendilerine zulmettiklerinde sana gelip Allah'tan günahlarının bağışlanmasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileseydi, elbette Allah'ın tövbeleri daima kabul ve merhamet eden olduğunu bulurlardı.*" (Nisâ 4/64).¹ Hz. Muhammed bu ayet ışığında ashabını eğitmiş ve uyarılarda bulunmuştur. Ebu Musa el-Eş'ari diyor ki: "Bir sefer sırasında Rasulullah ile beraber bulunuyorduk. Her bir vadiye geldiğimizde bağırarak tehlil ve tekbir getiriyorduk. Bu durumumuzu gören Resulullah şöyle buyurdu: "*Ey insanlar kendinize acıyın. Çünkü sizler, sağırı ve gaip olanı çağırılmıyorsunuz. Şüphesiz ki o sizinle beraberdir. O, çok iyi işiten ve çok yakın olandır.*" (Buhârî, Cihâd, 131; Müslim, Zikir, 44, Dua, 44). Kur'an, tevhide, rubûbiyyete ve ulûhiyyete aykırı olan şefaata anlayışını çok sert bir şekilde eleştirmiş ve reddetmiştir. "*O'ndan başka dostunuz ve şefaataçiniz yoktur.*" (Secde, 32/4). Bu inanç ve düşünce Allah'a bir aciziyet ve eksiklik izafe etmekte ve aynı zamanda Allah'ın adaletine aykırı düşmektedir.

Şefaata hakkındaki ayetler bir bütün içinde ele alındığında, ayetlerin merkezinde şefaatin Allah'a ait bir hak ve bir konu olduğu görülür. Öncelikle Allah, insan arasında bir aracının olmasını, iltiması ve vesileyi yasaklamıştır. Allah, her türlü ibadeti, yönelişi, söz ve eylemleri aracısız görmekte, işitmekte ve takip etmektedir (Bakara, 2/186). Bu, O'nun zâtının, isim ve sıfatlarının gereğidir. Allah, her an insana yakındır, onu görmekte ve işitmektedir. Kur'an, insanın Allah'a yönelik iletişimini aktif ve olumlu kılan esas, doğru ve samimi söz ve eylemler şeklinde olmasına ayrıca aracısız ve sadece O'na yönelik olması şartına bağlamıştır. "*Kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, doğru ve erdemli davranışlar yapsın ve Rabbine kullukta hiç kimseyi, hiçbir şeyi ortak koşmasın!*" (Kehf, 18/110). Bu ayet aynı zamanda Allah'a vesilenin/tavassutun ne olduğu ve nasıl olması gerektiğini de ortaya koymuştur. İnsanı Allah'a yaklaştıracak ve yönelişini doğru ve anlamlı kılacak vesilenin, şirkten uzak olarak doğrudan gerçekleştireceği, samimi ve iyi olan söz ve eylemleridir. Birinin Allah'a aracı olması, iltimas ve şefaatte bulunması rubûbiyyetine aykırıdır. Böyle bir durum Allah'a olumsuz bir anlam ve eksiklik atfetmektedir. Yaratma, güç, kudret ve egemenliğinde kimseye ihtiyacı yoktur. "*Mülkünde/Egemenliğinde hiçbir ortağı yoktur.*" (Furkan 25/2). O; mutlak otorite, hüküm ve hikmet sahibidir (Âl-i İmrân 3/6; Rûm 30/27). Allah kendisine yapılan ibadet, dua, tövbe ve tüm yönelişleri aracısız kılmıştır (Mü'min 40/60). Çünkü sıfat ve isimlerinin gereği olarak insana çok yakındır. İslam vahyi af ve bağışlanmayı detaylı formalitelere bağlamamıştır. Vahiy, af ve istiğfarı aracısız ve iltimasız

¹ Sadaka verme konusunda bkz. el-Mücâdile 58/12.

olarak doğrudan Allah'a yönelme şeklinde ortaya koymuştur ve bunun dışında başka bir yöntemi yoktur (Hamîdullah, 2007: 33).

Hiç kimse Allah adına hareket edemez ve O'nun adına bir misyon taşıyamaz. Elçiler bile Allah ile insan arasında aracılık yapamaz; kimsenin günahını bağışlayamaz, affedemez ve duasına karşılık veremez (Zümer 39/53). Her insan Allah karşısında eşittir fakat söz ve eylemlerine göre bir konum elde eder. *"Allah katında en üstün olanınız, O'na karşı derin bir sorumluluk bilincine sahip olanınızdır."* (Hucurat 49/13). Allah ve din adına, bir insanın bir başka insanı yargılama, dünya ve ahirete yönelik konumunu belirleme misyonu ve görevi yoktur. Din, Allah'a aittir. *"İyi bilin ki, din yalnız Allah'a karşı özel kılınandır."* (Zümer 39/3). Din, Allah'a karşı sorumluluğu ifade eder. Din adına insanların söz ve eylemlerine anlam yükleme ve karar verme, bağışlama ve affetme yetkisi Allah'a aittir.

Kur'an bu kavramları tevhide aykırı inanç ve düşünceleri konu etmek için kullanmıştır. Temelde Allah'ın rubûbiyeti ile bağdaşmayan ve ona aykırı durumları konu etmek için kullanılan bu kavramlar, sadece Allah'a ait niteliklerin ve özelliklerin başka kişi ve nesnelere verildiğini ifade etmek için kullanılmıştır. Allah, zâtına has, nitelik ve özelliklere sahiptir. Bunları O'nun dışında hiçbir varlığın ve nesnenin taşımadığı bir olgudur. Allah'a ait niteliklerin başka varlıklara verilmesi şirk ve zulümdür (Lokmân 31/13). Bu yüzden Kur'an, bu tür düşünce ve inançları şirk -Allah'a ait ortak niteliklere sahip varlık ve nesne- olarak ifade etmiştir.

Kur'an- Kerim'de yukarıda geçen tenzihe yönelik temel kavramların dışında Allah'a uyuklama (sine) ve uyku (nevm) (Bakara 2/255), unutma (Haşr 58/18), beslenmeye ihtiyacı olma (En'am 6/14), gözlerin onu görmesi (En'am 6/103), duymama, sağır olma (Bakara 2/186; Mü'min 40/60), yanılma (Tâhâ 20/52), ölümlü olma (Furkân 25/58), yardımcısı olma, korunma (Mü'minûn 23/88) ve yardıma muhtaç olma (Sebe 34/22), aciz olma (Kâf 50/15), dünyada yaşananlardan habersiz ve gafil olma, güçsüz, iradesiz ve bir şeylerin O'na zor gelmesi (İbrâhîm, 14/19; Fâtır 35/11; Rûm/27; Hac 22/70), yorulma, usanma (Kâf 50/38), bir şeylerin gizli kalması (Âl-i İmrân 3/5; İbrahim 14/38), O'nu bir şeye zorlama, aciz bırakma (Ankebût 29/22), yaptığından dolayı sorgulanma (Enbiyâ 21/23), O'na zarar verme (Âl-i İmrân 3/144), ilmini kavrama (Bakara 2/255), O'na zulmetme (Bakara 2/57), aldatma (Nisâ 4/142), alay etme (Bakara 2/15), kanunlarında değişme olma (Fâtır 35/43), hükmünü birisinin bozması (Ra'd 13/41) gibi nitelikler ve özellikler O'na atfedilemez ve kesinlikle nitelenemez.

Yüce Allâh'ın zâtına özel niteliklerin zıddı olan isim ve nitelemeler Allah'a yapılamaz. Allah zâtına özel olan sıfat ve özelliklerin zıddından münezzehtir. Tenzih/selbî sıfatlar Allah'ı mükemmel, yüce, her türlü noksan ve eksik özelliklerden yadsıyan, soyutlayan bir niteleme ve tanımlama yöntemidir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İslam düşünce tarihinde Allah'ın varlığı konusu, kelâm ve felsefenin en temel konularının başında gelmektedir. Allah hakkında bu iki alanda ele alınan temel konular, Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatlar konusudur. Kur'an'da Allah'a ait çok sayıda isim, sıfat ve fiil bağlamında kavramlar geçmektedir. Bu nitelemeler Allah'ı tanımlama ve niteleme çerçevesinde kullanılmıştır. Bu yüzden bu kavramlar süreç içerisinde içerdikleri anlam bağlamında sınıflandırılmışlardır. Kelâm alanında bu kavramlar zâtî/tenzihi/selbî, sübûtî, fiilî ve haberi sıfatlar olarak tasnif edilmişlerdir.

Vahyin Allah'a ait isim, sıfat ve fiilleri konu etmiştir. Bu durum, sıfatların ontolojik gerçekliğinin yanı sıra, zât- sıfat ilişkisi, ezeli ve hâdis oluşu, tenzih ve tevhit ilişkisi yanında teşbih-tecsim (antropomormist) bağlamında yorumlara konu edilmiştir. Allah'ın isim ve sıfatları, İslam'ın tevhit ilkesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu yüzden sıfatlar konusu çok farklı bağlamlarda değerlendirilmiştir. Sıfatlar tek başına ele alındığı gibi, zat-sıfat ilişkisi bağlamında da konu edilmiştir. Sıfatlar tek başına konu edildiğinde; Zâtî/Tenzihî/Selbî, Sübûtî, Fiilî ve Haberi sıfatlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Sıfatlar zât-sıfat ilişkisi bağlamında ele alındığında, sıfatların ezeli-hâdis oluşu, bazı sıfatların gerçek mânâda Allah'a yöneltilip yöneltilmeyeceği, isnat edildiği takdirde Allah'ın varlığının teşbih ve tecsime konu olacağı, âleme yansması, antropomormik bir varlığa dönüşmesi veya bu kavramların gerçek ve mecaz anlamı çerçevesinde farklı görüşler ve tartışmalar yapılmıştır.

Allah'ın sıfatlar hakkında en çok tartışılanı, sübûtî ve haberî sıfatlardır. Sübûtî sıfatların zât ile ilişkisi bağlamında kâdim-hâdis oluşu, zâtın aynı ve farklı oluşu ve bu sıfatların nasıl niteleneceği, tartışma konusu yapılmıştır. Haberi sıfatların hakiki ve mecaz anlamları, literal bir okuyuşun oluşturacağı

antropoformik bir varlığa dönüşmesi tartışılmıştır. Bu konuda literal ve te'vil bağlamında görüşler ileri sürülmüş, farklı yorumlar yapılmıştır. Allah hakkında zâti sıfatlar konusu en az tartışılan sıfatlar alanıdır. Zâti sıfatlar sadece Allah'a ait nitelikleri ifade eder. Allah, zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde benzersiz ve tektir. Allah'a ait sıfatlar başka hiçbir varlığa verilemez. **Zâti sıfatlar Vücûd, Kıdem, Bekâ, Vahdâniyyet, Muhalefetun li'l-Havâdis, Kıyam bî Nefsihi** olarak ifade edilmiştir. Bu sıfatların zıddı olan anlamlar ve mânâlar Allah'a verilemez. Bu yüzden zâti sıfatların zıddı olan anlamları selbî/olumsuz olduğu için bu sıfatlara **Selbî** sıfatlarda denmiştir. Zâti sıfatların olumsuz anlamları Allah'a verilmesi mümkün olmadığı ve Allah bu nitelermelerden münezzehe olduğu için bu sıfatlara **Tenzihî** sıfatlar da denmiştir. Tenzihî sıfatlar ve selbî sıfatlar bu bağlamda aynı konuları ve aynı anlamları ifade ettikleri için Tenzihî sıfatlara selbî sıfatlar da denmiştir.

Kelâm ilminde Tenzih konusu vahiy ve akıl bağlamında temellendirilmiştir. Kur'an bu bağlamda akli ve naklî deliller ortaya koymuştur. Kur'an, Allah'ın birliği ve tenzih bağlamında **Temânü Delilini** ileri sürer. Bu delil akla ve nassa dayalı bir delil olarak değerlendirilmiştir. Kur'an'da geçtiği için nassa dayalı delil, akli ilkelere konu olduğu için akli delil olarak ifade edilmiştir. Kur'an, Allah'ın varlığı ve birliği konusunu olumlu ve olumsuz kavram bağlamlarında ifade etmiştir. Kur'an, Allah'ı nitelerken tenzih yöntemi üzerinde çokça durmuştur. Kelâm kitaplarında geçmeyen çok sayıda kavram ve terim, tenzih bağlamında Kur'an'da geçmektedir. Tenzih yöntemi Allah'ın ne olmadığı, nasıl ve ne şekilde nitelenmeyeceğini konu eder. Kur'an'ın kullandığı temel argümanların temeli, Allah'ın birliği (vahdâniyyet/tevhit) ve varlıklara ait özellikler taşımadığı (**Muhalefetun li'l-Havâdis**), bağlamında kullanmıştır. Kur'an'da geçen tüm tenzihe yönelik kavramlar Allah'ın tek/ eşsiz olduğunu ve varlığa ait hiçbir niteliği taşımadığını ve her türlü noksan ve eksik niteliklerden uzak olduğunu ifade eder. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın doğrudan varlığa ait her türlü noksan ve acizlik ifade eden niteliklerden uzak olduğunu ifade eden kavramlar kullanmıştır. Bu kavramlardan **Sübbâh, Küddûs, A'lâ/Müte'al ve Tebârake** kavramları doğrudan tenzih ifade etmektedirler. Bunların dışında Kur'an'da çok sayıda isim, sıfat ve fiil olarak tenzih ifade eden kavramlar geçmektedir. Bu kavramlar; küfuv, 'adlun, şerik, şefâat, misil, niddun vb kavramlardır ve tenzihi konu eden temel ilkeleri ortaya koyarlar. Bu kavramların dışında da Kur'an'da çok sayıda tenzih ifade eden kavram geçmektedir. Tenzih bağlamında geçen bu kavramlardan bazıları, Allah'a uyuklama (sine) ve uyku (nevm), unutma, beslenmeye ihtiyacı olma, gözlerin onu görmesi, yanılma, ölümlü olma, yardımcısı olma, korunma ve yardıma muhtaç olma, güçsüz, iradesiz ve bir şeylerin O'na zor gelmesi, yorulma, usanma, bir şeylerin gizli kalması, O'nu bir şeye zorlama, aciz bırakma, yaptığından dolayı sorgulanma, O'na zarar verme, ilmini kavrama, O'na zulmetme, aldatma, alay etme, kanunlarında değişme olma, hükmünü birisinin bozması gibi nitelikler ve özellikleri ifade eden ve hiçbir şekilde Allah'a isnat edilmesi mümkün olmayan niteliklerdir. Allah'a bu nitelikler verilemez ve O, kesinlikle bu vasıflar ile nitelenemez.

KAYNAKÇA

- ABDULBÂKÎ, M.F. (1988). *Mu'cemu'l-Mufehres Mufehres li'l-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim*. 2. Baskı, Kahire: Daru'l-Hadis.
- AKDEMİR, F. (2019). *Vahyin Allah Tasavvuru*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- BUHÂRÎ, Ebû A.M.b. İ. (1400) el- *el-Câmiu's-Sahih*. (Thk. Muhammed Fuâd Abdülhakî). Kahire: Matbaatü's-Selefiyye.
- el-CÜRÂNÎ, S.Ş. Ebû'l-Hasen,(2012). *Kitâbü't-et-Ta'rifât*. (Thk., Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşelî), Beyrut/Lübnan. 3. basım, Dârün'n-Nefâis.
- EBÛ HANİFE, N.b. S. (2010). *el-Fikhu'l-Ekber, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*. (Çev. Mustafa Öz), 5. Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları.
- el-EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasen. (2017). *el-Lüma'fi'r-Red alâ Ehli'z-Zayğ ve'l-Bida'*. (Çev., Kılıç Aslan Mavil-Hikmet Yağlı Mavil), 2. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- el-EŞ'ARÎ, Ebu'l-Hasen. (2010). *el-İbâne ve Usûlü Ehli's-Sünnet*. (Çev. Ramazan Biçer), İstanbul: Gelenek Yayınları.
- HAMÎDULLAH, M. (2007). *İslamiyet ve Hıristiyanlık*. (Çev. İhsan Süreyya Sırma), İstanbul: Beyan Yayınları.

- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fadl C.M. (1300). *Lisânu'l-'Arab. I, VI, XIII*, Beyrut: Dâru's-Sadr.
- el-İSFEHÂNÎ, R. (2005). *Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. (Thk. Muhammed Halil 'Îtânî), Lübnan/Beyrut, Daru'l-Ma'rife.,
- İZMİRLİ, İ.H. (2013). *Yeni İlmî Kelâm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- KÂDÎ ABDULCEBBÂR, Ebü'l-H. b. Ahmed b. A.(2017) *el-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn*. (Çev. Hulusi Arslan), İstanbul: Endülüs Yayınları.
- KARAGÖZ, İ. (2016). *Esmâi Hüsnâ*. 3. Basım, Ankara: DİB Yayınları.
- el-MÂTÜRÎDÎ, Ebû M. (2005). *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*. (Terc. Bekir Topaloğlu), Ankara: İSAM Yayınları.
- MÜSLİM, Ebü'l-H. (2011). *Şahîhü Müslim*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- en-NESEFÎ, Ebü'l-M. M. b. M. (2019). *Bahru'l-Kelâm*. (Çev. Yusuf Arıkaner), İstanbul: Endülüs Yayınları.
- en-NESEFÎ, Ebü'l-M. M. b. M. (2017). *Kitâbü't-Temhîd li Kavâidi't-Tevhîd*. (Çev. Hülya Alper), İstanbul: 4. baskı, İz Yayınları.
- en-NESEFÎ, Ebü'l-Berekât A.b. A.(2019). *el-Umde fi'l-Akâid*. (Terc., Temel Yeşilyurt) İstanbul: Endülüs Yayınları.
- ÖZLER, M. (2012). *İlahî İsim ve Sıfatlar*. Kelâm El Kitabı, ss.219-259, (Ed. Ş. Ali Düzgün), Ankara: Grafiker Yayınları.
- er-RÂZÎ, Ö.F. (2018). *el-Esâsu't-Takdîs fî İlmî'l-Kelâm*. (Çev. İbrahim Coşkun), İstanbul: İz Yayınları.
- es-SÂBÛNÎ, N. (2016). *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn*. (Çev. Bekir Topaloğlu), İstanbul: İFAV Yayınları.
- eş-ŞEHRİSTÂNÎ, M. (2014). *el-Milel ve'n-Nihal*. 3. Basım, (Çev. Mustafa Öz), İstanbul: Litera Yayınları.
- TAFTÂZÂNÎ, S. Ö. (2010). *Şerhu'l-Akâid*. 5 Baskı, (Çev. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları.
- YAZIR, E. H. (Tsz). *Hak Dînî Kur'an Dili*. I, İstanbul: Zehraveyn Yayınları.
- YURDAGÜR, M. (2011). *Tenzih*. C.40, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi.